

ВЕЉКО РАДОЈЕВИЋ, КЊИЖЕВНИК И ФОЛКЛОРИСТ

Народна поезија и фолклористика уопште вуче своје поријекло, у нашим крајевима, још из XVI стољећа. Још ренесансни пјесници Котора, у својим пјесмама, славе „виле“. То су оне виле које су поникле у нашем крају, а које су пјесника примамале љепотом казивања неког безименог народног пјесника. У то доба и оближњем Дубровнику трубадурски пјесници, под утицајем лирске народне поезије, шаљу својим „дивојкама“ понеки излив свога млађаног срца.¹

Пад Херцег-Новога под турску власт, као и уопште борбе нашег народа против Турака у XV вијеку, рани су мотиви нашим епским и лирским пјесницима, а нарочито бугарштицама. Пераст је био на предстражи према Турцима, па и није чудо да су овдје настале прве бугарштице у овом дијелу Приморја, а и први скупљачи народних пјесама.²

Арцибискуп барски и примас Србије Андрија Змајевић први је почео биљежити, скупљати и пјевати „на народну“ народне пјесме, затим Баловићи и остали људи од пера тога доба. Сви су они, у неку рuku, били претече Вука Караџића, Вука Поповића и Вука Вучинића, који су у Боки нашли неисцрпно врело народног блага. Пјесме, пословице, загонетке, приповијетке, басне и легенде, што их скупеше Вук Поповић и Вук Врчевић, представљају знатан дио грађе у Караџићевим сабраним дјелима. Ту је нарочито упадљив импозантан број лирских народних пјесама. И поред овако марљивог сакупљања „народног блага“, те посебног објављивања од стране Вука Врчевића, видимо да тај посао настављају Дионисије Миковић, Томо Крстов Поповић, Сава Накићеновић и др.³

¹ Максим Злоковић, Почети и развој књижевности у Боки (у рукопису).

² Максим Злоковић, Поморско-приморски мотиви у лирским пјесмама Боке — Годшњак Поморског музеја, Котор, бр. X 1961, стр. 293—311.

³ Максим Злоковић, Почети и развој књижевности у Боки (рукопис).

Међу свим посљедницима Вука Поповића и Вука Врчевића најуреднији и најстудиознији скупљач „народног блага“ био је наш познати писац и фолклорист Вељко Радојевић из Херцег-Новога.

Радојевећи су се из Херцеговине, под водством владике Саватија Љубибратића преселили на територију Млетачке Републике послвије ослобођења Херцег-Новога. Најприје су се населили у Мојдежу, затим из Мојдежа један дио одлази у Јошницу, а други на Поле. Вељков дјед из Пода прелази на Чела, данас сјеверно предграђе Херцег-Новога, гаје је огратио млинове за кукуруз и маслине. Вељков отац Јоко бави се трговином и млинарством, па је у оно доба убрајан у водеће људе херцеговског краја.⁴

Вељко Радојевић је рођен 1. априла 1868. године на Челима код Херцег-Новога од оца Јока и мајке Соке, рођене Јањић. Његов отац Јоко окупљао је на Челима у својој кући, многе угледне Кривошијане и Херцеговце, који су били у Вељкову дјетињству водили борбу против угњетача. Од добрих гуслара из рана дјетињства слушао је пјесме о борбама људи свога завичаја. Уз све то, овај крај је и до данас најбоље на Приморју сачувао „народно благо“ и народне обичаје, те је од најраније младости заволио обичаје и фолклор свога краја.

У петој години почео је похађати неку врсту приватне школе, гаје је била учитељницом приватна особа, без дипломе, г-ђа Александра Вукотић. „Ту сам учио нешто око три године. Кад сам свршио седму, пошао сам у основну, државну школу, гаје сам одмах ступио у други разред, који сам и свршио исте године с успјехом.“

О свом даљем школовању Радојевић у својим биљешкама каже: „У Херцеговине постојала је као нека врста поморске школе, задужбина трију породица Бошковића — Буровића — Лакетића, па будући да се није могла као таква издржавати од постојећих прихода, претворена је у неку врсту ниже гимназије за два разреда.

Ту су школу похађали ученици који су свршили основну школу (онда четири разреда). Но ја, свршивши други разред основне школе, помоћу кућних пријатеља ступим одмах у поменути завод, гаје сам у двије године свршио са одличним успјехом оба разреда. Пошто ми је тала било тек само једанаест година, један од мојих двају учитеља, Симо Матавуљ, доцније чувени српски приповједач, који онда не бјеше написао ни једне приче, замоли ми мајку да ме пусти још једну годину да понав-

⁴ Податке нам је своједобно уступио Симо Секуловић из Каменара.

љам други разред, пошто, рече, увијек се учи нешто ново. Мајка му повољи.⁵

За вријеме школовања Радојевићевог у Србини српско-хрватски језик и књижевност му је предавао Сима Матавуљ, а историју и италијански језик Томо Крстов Поповић. И Сима Матавуљ и Томо К. Поповић имали су јаког утицаја на младога Радојевића. У доба Радојевићевог школовања Српском поморском закладном школом у Србини привремено је управљао (за год. 1878. и 1879) Сима Матавуљ, када га је 1880. године смијенио проф. Ристо Ковачић — Ришњанин, познати српски књижевник и заслужни национални радник.⁶ Одмах послје завршетка Србинске школе морао је напустити идеју о даљем школовању и посветити се трговини и вођењу кућних послова. О томе Радојевић у својим забиљешкама каже: „Навршивши дванаесту годину морао сам са старијом сестром да помажем мајци у трговини, а пошто ми се убрзо затим — мислим послје двије године — сестра удаде, ја сам био глава куће и трговине, с мајка ми бјеше неписмена, а трговина се водила доста на широко, а продавало већином навјеру.”⁷

Поред трговине, коју је морао уредно водити, да би издржавао породицу, заводио је много више и књигу, те га видимо као претилатника ондашњих наших књижевних часописа, алманаха и листова. Радојевић је, као и многи наши књижевници, почео своју књижевну радњу пишући врло млад пјесме. Оне је пјесме слао многим дјечијим листовима и часописима, од којих су неке и објављене. Уз ово се почео већ у седамнаестој години бавити сакупљањем народних умотворина.

Сам Радојевић каже о првим почешима свога рада: „1888. године изашао сам најприје на јавност, ако се не варам једном народном пјесмом у „Гласу Црногорца“ под уредништвом пок. Лазе Костића. Од тада радио сам скоро по свим најбољим књижевним и политичким листовима. Писао сам пјесме, приповијетке, оцијене на народне умотворине, о језику, али најмилије ми занимање бијаше фолклор. Поред књижевности бавио сам се помало и политиком. Био сам сарадник многих српских листова у Аустро-Угарској, Србији, Црној Гори и Босни и Херцеговини.”⁸

У доба Радојевићеве сарадње у „Гласу Црногорца“ лист је уређивао чувени књижевник Лаза Костић. Радојевић је имао прилике да се сретне са Костићем у Котору, па о томе каже

⁵ Вељко Радојевић, Прича о причи (Прештампано из Српског гласника), Сан Франциско, 1924. (неколико биљешака из мог живота и рада), стр. 11—13.

⁶ Херцеговачки архив, Фонд закладне школе Србина, бр. 297, кутија I.

⁷ Као и под бр. 5, страна 12.

⁸ Исто, страна 14. и 13.

слиједиће: „До у почетку потоње деценије деветнаестог вијека Лаза Костић уређивао је „Глас Црногорца“, службени лист владе црногорске и од листа — како је изгледало — уживао вас приход. Ја сам био Лазин марљив сарадник. Наједанпут мени се обуставља лист, управо пегдје када сам ступио као новак у војну службу. Једнога дана ми, војници, вјежбамо на једној пољани у Котору, док угледах Лазу са разбарушеном косом — какав је и на слици — и са шеширом под шизухом. Разгледа околину. То бијаше први пут да сам га видио у животу. Знавао сам га само по слици и по писмима која ми је писао као сараднику. У вече га потражим, да му се представим. Наћем га пред кафаном „Дојми“. Кад сам му се казао, рече ми неколико ласкавих ријечи, па са питањем „Како иде са марш ајнци?“ испрси се као војник и учини два-три корака на особито чуђење свијета при околним столовима. Кад га запитам за узрок обуставе листа, рече ми да је књаз послао господ. Божа у редакцију који је збрисао из адресара имена свију људи којима се слао лист, а не бјеху прслатници, па најпошље и „Свијетли Двор“. Дакле бјеше се нешто крупно збило међу кнезом Николом и Др Лазом, који тада иђаше сасвим с Цетиња да се више никада у њ не врати.“

Срдачни и пријатељски односи између Сима Матавуља и Вељка Радојевића остали су присни до Матавуљеве смрти (1908. год.), што се види из Матавуљевог писма од 8. јануара 1890. године. Матавуљ му јавља да му шаље 15 комада Цветићева новог дела „Душан“ да га распрода, па каже: „Надам се да ћеш се заузети из љубави према српској књизи, коју ти љубиш и његујеш“. Даље му, између осталог, наглашава: „Видиш да се према теби понашам као да сам још у Србини и као да си још мој ђак, којег сам вазда цијенио и љубио. Надам се да се нећеш стога наћи увријеђен.“ Затим се интересује за његову мајку, сестре и родбину, које срдачно поздравља.

„Молим те, поздрави ми старе пријатеље у нашем лијепом Новом, Тома К. Поповића, Глига Гојковића, Јова Шимрака, а и здравствуј мој драги Вељко, твоме пријатељу и учитељу С. Матавуљу.“

У другом писму из Београда од 1. јуна 1892. године Матавуљ честита Радојевићу на први белетристички рад и захваљује му на сјећању и посвети. Наиме, Радојевић је у јануару за 1892. годину, бр. 21 (од 24. маја), објавио приповијетку „Шта му би...“, коју је посветио Матавуљу. Стари икусни писац пријатељски и родитељски ставља неке примједбе објављеној причици. „Предмет си срећно изабрао, али нијеси довољно истакао главне моменте у причици. На мјестима је сувише потанкости, а на мјестима и сувише мало. У дијалозима ће сељаци говоре

⁹ Вељко Радојевић, Сабрани књижевни радови, књига I, Сан Франциско, 1949, страна 8.

избаци сваку (школовану) књижевну ријеч, као изгледаш ми, умјесто чиниш ми се ита. Те су све замјерке које ти могу учинити, а сад ти опет кажем да ти је на част што си изабрао предмет који показује твоју наклоност ка психолошким заплетима. Поздрави ми љубазно г-ђу мајку, стрину и све твоје! Пиши ми, вјере ти, све новости новске које би ме могле интересовати. Да си ми здрав! Твој учитељ С. Матавуљ."¹⁰

Године 1889. Радојевић, сарађује поред „Гласа Црногорца“ у „Новој Зети“, гдје објављује пјесму „Бсвојка и прстен“. У попутном писму уредништву саопштава да у Приморју има доста оваквих пјесама и да ће их убудуће објављивати у њиховом листу. У броју 4 истог листа објављује народну пјесму „Двоје чобанчади“ са биљешком „Из Новог“.¹¹

У „Гласу Црногорца“ од 1889. године пише осврт на збирку пјесама Балада Мелкова Главича. У овом свом осврту под насловом „Нешто из српских народних пјесама“ дао је запажену анализу ове збирке. Ове године се јавља и у „Босанској вили“ једним студиозним приказом о народним пјесмама и умотвори-нама под насловом „Народне пјесме, Српске народне умотворине, Забиљешко Вељко Радојевић.“¹²

Осим објављивања народних пјесама и полемичких дискусија о истима Радојевић се огледа у путопису и пјесми. Његове пјесме: „Стевану Сипћелићу приликом 80-годишњице јуначког мучења на Четру“ (објављено у „Јавору“ 1890) и „Погинулим борцима на Грахову 1858.“ (објављено у „Гласу Црногорца“ 1890) пуне су националног заноса својственог онлашњој омладини под аустро-угарским јармом у Боки. Док пјесма „Та волим те...“ пуна је младаначких љубавних излива. Пјесма је такође објављена у „Јавору“ за 1890. годину. Све ове пјесме као и пјесме „Чућеш пјесму слатког уздицаја“... (објављено у „Јавору“ 1891), „Г-ци У тијемој ноћи кад тишина влада“ („Јавор“ 1892), „Ускок Милован“ („Балада из првијенчади“) су само пјеснички покушаји, са видним утицајима народне лирске и епске поезије.¹³

У својој многострукој књижевној дјелатности Радојевић се бавио, осим сакупљања народних пјесама, пословица, заговјестака, те фолклора уопште, још и истраживањима наше књижевне прошлости. У своме запаженом чланку: „Прилог збирци имена српских списатељица и њихових књижевних радова“, објављеном у „Јавору“ 1891. године, су покушаји да нам пружи биографске

¹⁰ Симо Матавуљ, Сабрана дела, књига VIII, стр. 259—261.

¹¹ „Нова Зета“, Цетиње, 1889. године, бр. 1. и 4, стр. 33. и 159.

¹² „Глас Црногорца“, Цетиње, 1889, год. XVIII, бр. 50. „Босанска вила“, Сарајево, 1889, год. IV, бр. 8, стр. 121—124.

¹³ „Јавор“, Нови Сад, 1890, год. XVII, стр. 464. и 465. „Јавор“, 1891, бр. 30, стр. 548, „Јавор“, 1892, бр. 20, стр. 372. и „Глас Црногорца“, Цетиње, 1899.

и библиографске податке о српским књижевцима из друге половине XIX вијека. Млади Радојевић није имао довољно литературе у Херцег-Новој, онога доба, за тако обиман и вишеструки рад. Но, и поред тога овај рад заслужује пуну пажњу, јер га је писао један самоук.¹⁴

Од године 1891. почиње да се свестрано бави питањима језика. Он је оваје имао нарочитих заслуга, код наших иселеника у Америци, гдје је учио наше људе најелементарније ствари писмености па до језичких полемика и расправа. Нарочито су му интересантне расправе објављене у „Лучи“ и „Јавору“.¹⁵

Огледао се са доста вјештине у путопису, па нам у „Путописној пртици“ говори о свом виђењу слободне Црне Горе. „На Грахово“ је не само путопис, него песма у којој се велича храброст и снага пригорског оружја. И у неким каснијим натписима из ове области јасно је Радојевић показао да има око доброг посматрача свега онога што је карактеристично за један крај.¹⁶

Интересантно је да је Радојевић слободно и без устезања покушавао да расправља или, боље рећи, да исправља самога Вука Ст. Караџића у његовој расподјели неких народних пјесама. У расправи „Српске народне пјесме као Скитачице“ указује на такозване пјесме „скитачице“, које у разним варијантама иду од мјеста до мјеста, тј. друкчије се пјевају на једном крају нашег Приморја, од другог краја.¹⁷

Млади Радојевић је рано дошао на глас као вриједан књижевни посленик, па га видимо већ 1889. године као сарадника „Босанске виле“ и „Нове Зете“, затим 1890. године „Јавора“, те 1892. године „Братства“ (Београд) и „Просвете“ (Цетиње), док 1894. године сарађује у „Стражилову“ и „Дубровнику“ итд. Друштво за књижевност при Цетињској читаоници, покренуло је 1895. године часопис „Луча“. Ово књижевно друштво звало се „Горски вијенац“ имало је у својој многострукој дјелатности (позоришној, музичкој, просвјетној и др.) и Књижевни одбор. Овај Књижевни одбор био је састављен од чланова са Цетиња, затим од чланова из Црне Горе и чланова из иностранства. У чланове Књижевног одбора из иностранства били су уврштени

¹⁴ „Јавор“, Нови Сад, 1891, год. XVIII, бр. 39, стр. 624.

¹⁵ Вељко Радојевић, Прилог српском језику (расправа), „Јавор“, Нови Сад, 1891, год. XVIII, бр. 29, стр. 459—461, и под истим насловом „Луча“, Цетиње, 1895, год. I, св. IV (април), стр. 266—268, св. V, стр. 342—344, св. VI, (јул), стр. 385—387, св. VII и VIII (јул — август), стр. 465—470.

¹⁶ Вељко Радојевић, На Грахово (путописна пртица), „Јавор“, Нови Сад, 1890, год. XVII, бр. 25, стр. 353—335, бр. 25, стр. 409—411.

¹⁷ Вељко Радојевић, Српске народне пјесме као скитачице. Приказано скупањачима народних умотворина, „Луча“, Цетиње, 1896, год. II, бр. 2, стр. 74—80, бр. 3, стр. 121—127. Виле: Нико С. Мартиновић, Народно стваралаштво у црногорским часописима, Гласник етнографског музеја на Цетињу, Цетиње, 1961. године, књига I, страна 199.

многи познати књижевни и научни радници као: др А. И. Александров, професор Казанског универзитета, затим пјесници: Алекса Шантић, Јован Дучић и Светозар Боровић из Мостара. Међу овим тада познатим књижевним именима налазило се и име Вељка Радојевића из Херцег-Новога. За читаво вријеме издавања „Луче“ (1895 — 1900) Радојевић је био њен сарадник и представник за Херцег-Нови и околину.¹⁸

Нагласили смо да је Радојевић имао присне књижевне везе са кругом књижевних и научних радника на Цетињу. Блиске и срдачне везе одржавао је дуже времена Вељко Радојевић са мостарском књижевном групом. Пријатељство и веза тројице мостарских књижевника Шантића, Дучића и Боровића са Радојевићем датира још из времена када су заједно били чланови Књижевног одбора цетињске „Луче“. Ово пријатељство је још више продубљено покретањем мостарске „Зоре“ у којој је био сарадник и Вељко Радојевић. Илија Кеџмановић је мишљасца да су везе Радојевића са мостарском групом имале, осим књижевног, и политички карактер „јер је Радојевић, изгледа био поверљива личност црногорског књаза“.

Боровић у једном писму од 1893. године пише Радојевићу: „Драги Вељко, молим те, пошаљи ми овећу фотографију Херцег-Новога, за наш нови календар у Мостару и опис — како знаш. Пошаљи ми још какву народну пјесму сличну оној „Заова се због невјесте жртвовала“ — али да не лира у Турке. Примно сам „Магазин“ — хвала ти.“ У даљим писмима Боровић се обраћа Радојевићу да му за новог „Неретљанина“ пошаље „какву лијепу народну причу или пјесму, а ако хоћеш обоје“. Даље га моли да пише Дионисију Миковићу, да му пошаље слику и опис манастира Бање. У другом му писму пише, између осталог, „Поздрави ми Миковића и кажи му да његов чланак и слику Ман. Бање забранила је цензура и задржала“. У писму, по свој прилици из 1898. године, пише му: „Драги мој Вељко, писмо ово моје ће те изненадити, тим више, што ти јављам о доласку чудних гостију, који желе да неколико дана проведу у лијепом Херцег-Новоме. Ево ти што је: долазим ја са женом са Алексом и братом, па долази Јован Протић (сарадник „Зоре“) са женом, Паја Марковић Адамов са сином, Милан Недељковић са женом и можда Атанасије Шола. Због тога рекоше мени, да те у име свих замолим да нам нађеш тамо нег соба у свакој по два кревета... Ми ћемо тамо доћи или у недјељу по Видов-дану, или три, четири дана доцније... Боравићемо се најмање 15 дана, а неки ће и читав мјесец...“¹⁹

¹⁸ Нико С. Мартиновић, Везе Светозара Боровића са Црном Гором, „Стварање“, Цетиње, 1953, год. VIII, бр. 1—2, стр. 68—69.

¹⁹ Илија Кеџмановић, Преписка Светозара Боровића, „Питања за књижевност и језик“, Сарајево, 1956, стр. 172—176.

И посланје одласка 1900. године, Вељка Радојевића у Сјеверну Америку, присне везе са мостарском књижевном групом остају, то се види из обостране сарадње у новинама и часописима као и преписке. Вељко Радојевић се огласио и као приповједач па је већ 1892. године, штампао у „Јавору“ приповијетку „Што му би?“ (слика са села) која је пуна локалног колорита и умногоме нас подсећа на народне приповијетке из нашег краја.²⁰

Друга већа приповијетка изашла је 1893. године на Цетинју у издању Државне штампарије, а по свој прилици и о државном трошку. Приповијетка носи наслов „Како је Травичка уклала Марка Маландића“ или „Тешко томе, кога куцу“ — приповијетка из бокељске прошлости. Приповијетку писац није објавио под својим именом, већ под псеудонимом, „Милаш Правдиновић“. Сиже приповијетке је узет из другог бокељског устанка 1881. године. Писац каже: „Бијаше нешто у октобру 1881. године, кад су наши момци били најпрви пут подложени повачењу (zum Assentirung). На десетак дана пре уреченим даном, у свако доба могло се по селима опазити по више њих сељака, гдје нешто на тајно шурују и шапућу, према је свакоме био јасан тај њихов шапат.“ Затим нас писац води наредне недјеље цркви, гдје стари свештеник посланје дуже унутрашње борбе, одржа говор посланје службе божије. Говорио је како ваља сви народи да служе своме цару и отаџбини. На завршетку зачу се испред цркве негодовање омладине поцима: „Издајник!... Кукавица!... Под гомилу с њим!“. На то се присутни народ умјеша и они се разиђоше кућама. Оваје је писац вјешто укомпоновао љубав младог сеоског момка Јована Буранова са Анетом, сеоском љепотицом, кћерком Стевана Маландрића кнеза морског који је био „познат и чувен, што по велу, „од Попова до Котора“. Затим одлазак сеоске момчади у устанике и сумња многих у исход борбе. Прозив регрута у граду и пријетње свима који се не „прикаже до петнаест дана“. Послије несретно завршенога устанка многи се вратише кућама, а многи побјегоше у Црну Гору. Многе без суда одведоше у которски затвор да тамо самују. Аустријске власти на кукавац начин преварише кнеза Стевана те он поручи своме сину Марку и Јовану Бурановом да се могу слободно вратити дома из Црне Горе. Они послушаше. Довоше жандари и поведоше их у затвор. Приповијетка свршава смрћу Марка и Јована, које је на „правду Бога“ убио аустријски „фирер“. Оваје је пластично приказана перфидност аустријских закона, како рече кнез Марко „све и акви нови закони, дакле најпошље шћерају у тијеснац, да нећемо по вољи ни својим огњаштем управљати“. Са много интуиције и реалног сликања тешког стања наших загорских села посланје устанка дати су појединим

²⁰ Вељко Радојевић, Што му би (слика са села), „Јавор“, Нови Сад, 1892, год. XIX, бр. 21, стр. 321—324, бр. 72, стр. 337—339.

моменти плачкања, вијешивања, мрцварења и пребијања наших људи.²¹ Зато је ова приповијетка одмах забрањена од аустријске цензуре. Зато Ђоровић и пише Радојсмићу „Књиге твоје нијесам још продао . . . Пешам откуд знаду, али веле, да су забрањене“.²²

Аустријска полиција је неколико пута звала Радојевића на саслушање, нападајући га да је он аутор ове књиге. Забрањила му је даље њено растурање. Државни тужилац подигао је тужбу код Ц. К. Окружног суда у Котору против аутора и судио аутору у одсуству. Том приликом Окружни суд доноси је пребулу о забрани растурања књиге.²³ Интересантно је напоменути да је приказ ове приповијетке написао за часопис „Стражилово“ Александар Писаревић још 1893. године, дакле одмах послје њеног изласка из штампања, а прије забране суда. Писаревић доноси — Милаш Правдиновић, Како је Трапичке укласа Марка Маландрића — или Тешко томе, кога куну. Приповијетка из бокешке прошлости — Цетиње, Државна штампарија 1893.²⁴

Услед разних сумњичења од стране аустроугарске полиције морао је 1900. године напустити свој родни крај и селити у Америку. Населио се у Сан Франциску, гдје је одмах прионуо да уређује лист „Слободу“. Био је уредник овог листа скоро три године. 26. новембра 1903. године опрашта се са читаоцима „Слободе“ следећим ријечима: „Брзо ће три године, од како сам на понуду мог пријатеља госп. Шири Радуновића преузео од истога уредништво овога листа. Колико сам за ово вријеме морално унапредило или уназадило овај данас најстарији српски лист у Америци то ће најбоље просудити његови вјерни стари преплатници и читаоци . . .“ Даље, наглашава да је „Слобода“ био једини „српски лист у Америци“ а сада их има пет.²⁵ Његови пријатељи књижевници из отаџбине нијесу га заборавили. Светозар Ђоровић му пише 1901. године из Мостара: „Послаћу ти штогод за „Слободу“. Међутим те молим да ми се чешће јављаш . . .“²⁶ Одмах послје преузимања уредништва „Слободе“ отвара „Прву српску књижарницу у Савезним државама Сјеверне Америке“. Књижара је била снабђевена издањима Српске књижевне задруге, сабраним дјелима Љубе Ненадовића, Николе I, затим приповијеткама Сима Матавуља, П. М. Адамова, Јанка Веселиновића, народним епским и лирским пјесмама. Ту су и дјела Вука

²¹ Милаш Правдиновић, Како је Трапичка укласа Марка Маландрића, или Тешко томе кога куну, Цетиње, 1893, Државна штампарија.

²² Као под бр. 19, стр. 174.

²³ Оне нам је податке своједобно дао др Милош Дробњакковић, судија из Херцег-Новог.

²⁴ Александар Писаревић и Милаш Правдиновић, Како је Трапичка укласа Марка Маландрића или Тешко томе, кога куну, Приповијетка из бокешке прошлости, Цетиње, Државна штампарија 1893. Стражилово — Сремски Карловци 1893, год. VI, бр. 49, стр. 783.

²⁵ Слобода, Сан Франциско, 1903 (26. новембра), год. XI, бр. 43.

²⁶ Исто као под бр. 19, стр. 175.

Врчевића, за која каже „врло оглашена дјела“ и многа дјела наших и страних модерних писаца.²⁷

Радојевић 7. априла 1904. године покреће у Окланду лист „Српска независност“, који је изишао под горњим датумом. У програму листа Радојевић као прво наводи гесло: „Брат је мио које вјере био“. Затим наглашава: „Борићемо се најоључније против свега што штетно утиче на наш народни организам. Радићемо на учвршћењу пријатељске везе међу једнокрвном браћом, Србима и Хрватима у Сједињеним Државама, ако не узмогнемо активно, а оно пасивно, на што нас особито упућују заједнички нам интереси на пољу привредно-трговачком“.

„Бићемо увијек готови да кажемо нашу ријеч о свим радима, те засјецају у јавни друштвени, политички, књижевни и културни живот америчких Срба.“

На другом мјесту, под насловом „Како је постао овај лист“ писац каже: „Трогодишњи новинарски рад у Америци пружио нам је довољно материјала за проучавање дјела нашега народа, његових потреба и невоља које га прате и у овој далекој тужбини.“²⁸

У својим чланцима залаже се за отварање прве српске школе у Америци. Прати низом чланака развој руско-јапанског рата. Врло дирљивим некрологом опрашта се од познатог бокелског родољуба и пјесника дра Владимира Тројановића из Роса (Луштица). Жалећи за Тројановићем, каже: „Требали смо те, да нас твоја крилата ријеч тргне из дријемежа и хладног размисљања, да нас задахне својим дахом, да нас електрише — да нас оживи. Јест, требали смо те, и како смо те требали! . . . „Био је неколико година као бокешки заступник на далматинском сабору. Његови су говори у сабору низ српских патњи и невоља што их недужан народ трпи од владе и њених чиновника. Њих је његова осјетљива душа рећала уз грмљаву освете страдалаца која се кроз његову душу изливала сред саборнице . . .“²⁹

Долазак хрватског пјесника дра А. Треснића-Павичића и његово најављено предавање о српско-хрватским књижевним везама препоруча на смијелећи начин: „Најтоплије препоручавамо читаоцима да не пропусте згодну прилику, што ће им се допна опет указати, да чују предавање овог одличног хрватског научењака, који је са својих научних и књижевних радова на гласу не само у Хрвата и Срба, него и код страних народа.“

У наредном броју 7. свога листа, осврће се на Треснићева предавања, доноси га у изводима и завршава: „Доносимо овај чланак из пера једног нашег пријатеља, изјављујући да ћемо се

²⁷ „Српска независност“, Окланд, 1907, год. III, бр. 4, стр. 5.

²⁸ Исто као горе, год. 1904, год. I, бр. 1, стр. 1.

²⁹ „Српска независност“, Окланд, 1904, и 1905.

још једном у коме од наредних бројева, осврнути на милу појаву дра Тресића-Павичића у Сан Франциску, који нас је подједнако задужио, колико Хрвате толико и Србе највећом љубављу и поштовањем за вријеме свог боравка у нашој средини.³⁰

Радојевић је врло успјешно драматизовао познату пјесму Лазара Симова Бурића из Игала под насловом „Бокелев сан у Америци“, слика у једном чину, написао Лазар Симов Бурић, за позорницу удесио Вељко Радојевић, у Сан Франциску 26. фебруара 1904. године. Пошто је прво издање ове Бурићеве драматизоване пјесме брзо распродано, штампано је маја 1909. године друго издање у Чикагу. Ова драматизација Вељка Радојевића изашла је сада заједно са објављеном збирком пјесама Лазара Симова Бурића. Збирка Бурићевих пјесама изишла је била 1903. у Сан Франциску, издање „Слободе“ на 66 страна, а посвећена је била „Српској омладини“. Драматизацију Радојевићеву „Бокелев сан у Америци“ приказивала су сва добротворна друштва наших исељеника у САД.³¹ Интересантно је да су се и „Бранково коло“ и „Босанска вила“ осврнули на рад и Радојевића и Бурића. Док је писац приказа у „Бранковом колу“ анониман, догае у „Босанској вили“ Војислав Бошњакковић доноси под насловом „Пјесме Лазара Симова Бурића“. Издање уредништва „Слободе“ Сан Франциско, Кал. 1903. — „Бокелев сан у Америци. Слика у једном чину, аутор Лазар Симов Бурић, за позорницу удесио Вељко Радојевић. У Сан Франциску 1904.“ Један аналитички приказ како пјесничког дјела Бурићевог, тако и драматизације Радојевића. Обрада пјесме је имала не само једну одличну позоришну примјену, већ је успјешно вршила у то доба, једну свеобухватнију националну пропаганду.³²

Већ смо напријед рекли да се Радојевић успјешно огледао у приповијетки и да му је засебно издање приповијетке „Како је Травичка укслела Марка Маландрића...“ донијело, поред неугодности, и доста лијепа признања. Његов школски друг и пријатељ, књижевник Марко Цар, познати наш књижевни критичар, рекао је писцу ових редова: „Велика је штета што Радојевић није наставио школовање. Његово одлично познавање народног фолклора и језика, као и непосредни живи контакт са људима овога краја, дало би нам изванредног приповједача љубишинога типа.“³³

³⁰ Исто као горе, год. 1905, бр. 6, стр. 2, бр. 7, стр. 3.

³¹ Радојевић — Бурић, „Бокелев сан у Америци“, Сан Франциско, 1904. Издање „Српске независности“ (17 + 3).

³² Аноним, „Бокелев сан у Америци“, слика у једном чину. Написао Лазар Симов Бурић. За позорницу приредио Вељко Радојевић — у Чикагу 1909. — Бранково коло 1909, год. XV, стр. 482. Бошњакковић Војислав, исто, „Босанска вила“, Сарајево, 1904, год. XIX, бр. 17. и 18, стр. 328—329.

³³ Максим Злоковић, Есеји (у рукопису).

Друго издање ове приповијетке под својим пуним именом и презименом издао је Радојевић 1905. године у Сан Франциску под скраћеним насловом „Тешко томе кога куну“. Његов лист „Српска независност“ о томе пише: „Издањем уредништва нашега листа изишла је ових дана из штампе приповијетка нашега уредника под натписом „Тешко томе кога куну“. Ово је друго издање књиге. Прво издање изишло је 1893. године на Цетињу у Државној штампарији под насловом „Како је Травичка укле-ла Марка Малацарића или тешко томе кога куну“. У првом издању писац је узео псеудоним Милан Правлиновић, бојећи се власти. Поједине епизоде у причи стварни су догађаји из живота Бокеља за вријеме потоњег бокељског устанка од којих су многи били печатани у ондашњем задарском „Српском листу“. Књига је у своје вријеме била забрањена у Аустрији и Босни и Херцеговини. Штавише, у Боки се вршила ради ње претрага по кућама и водила истрага о распрострањању књиге. Њен аутор био је више пута на суду. Критика се у своје вријеме доста лијсно изразила о њој. Ово је све што можемо да кажемо о овој књизи и да не пређемо границе пристојности.³⁴

И поред овог натписа и позива, на претплату за књигу се јавило око 250 пренумераната, зашто њен аутор и пише на крају књиге „Нешто о издању ове књиге“. „Мислећи да наш простији народ радије чита књиге лично познатих писаца, ма и лошији били, него ли непознатих, ма они били и сами Новаковићи и Лазаревићи, наумих да и ја издам у посебним књигама своје приповијетке и пјесничке радове — какви су, да су — како би тиме навикао на књигу барем један дио нашега народа, овамо, кому сам лично познат. Штампанње сам отпочео овом приповијетком из бокешког живота, знајући да је велик дио Бокеља иселио у Америку. Одзив претплатника на ову моју прву књигу показао ми је да је то моје мишљење било погрешно, а у исто вријеме увјерио сам се и по стоти пут, да српска књига не ће још за дуго и дуго моћи како треба продријети у народ, било то у Европи или оваје, докле год не узмемо довољан број заузимљивих растуривача, који ће је милом и снагом, из чисте љубави према књизи, турати народу у шаке. Ради тога овом књигом почињем и завршавам тај свој наумљени рад, жалећи да је наш народ у Америци још толико немарао према својој књизи. У исто вријеме препоручујем српској америчкој штампи договор за систематичан рад на стварању српске читалачке публике у Америци.

У Окланду, на Лазареву суботу 1905. Писац.³⁵

³⁴ „Српска независност“, Окланд, 1905, год. II, бр. 15, стр. 2—3.

³⁵ Вељко Радојевић, Тешко томе кога куну, приповијетка из бокешког живота. Друго издање „Српске независности“ у Сан Франциску, 1905. године, стр. I, II, III, IV, V и VI.

Иако се Радојевић зарекао да неће више самостално издати своје књиге, видимо да је порекао. У Окланди је штампао 1907. године у издању „Српске независности“ књигу „Српске народне пословице и разне изреке“, књ. I. У предговору књиге каже: „У Окланди сам био уредник седмичног листа „Српска независност“, Радојевић наглашава „морао сам и да лист слажем, на коме сам, били узгред речено, неко вријеме био и својим личним особље: уредник, слагар, коректор, колектор, администратор, отпремач поште, па чак и момак који носи лист на пошту“.

На крају ове прве књиге каже: „Завршена је и предговор јој написан у мају 1898. у Херцег-Новоме у Босни Которској, док почела се печатати у фебруару 1907, а завршена је тек 1908. у Окланди у Калифорнији. Уз то треба додати, да сам је сам упула сложио и водио скоро сву коректуру“.

Стојан Новаковић у марту 1898. године из Цариграда пише му: „Зборник пословица, како сте га ми смислили да издате био би без сумње од користи књижевности, и у многоме је погледу потребан, ако би се нашао ко да поднесе трошкове штампарске“.³⁶

Интересантно је да је лист „Српска независност“ у броју 22, од 16. јуна 1905. године, позивао читаоце на претплату књиге под насловом „Српске народне пословице“, књ. I. Примјене, клетве и заклетве у народној фразологији. Свега два мјесеца прије аутор ове књиге рекао нам је да оном првом књигом „почиње и завршава свој наумљени рад“.³⁷

На другој страници, мјесто уобичајеног предговора пише: „Неколике о овој књизи.“ Овдје се говори о изворима из којих је писац црпио грађу за ову књигу. Ту писац топло захваљује Тому К. Поповићу, књижевнику из Херцег-Новога, на савјетима и свесрдној помоћи, и напокон „Хвала и г. Стојану Новаковићу, који нам се радо одазвао одговором на свако управљено му питање, те одобравајући овај наш рад, управо нам неке своје савјете, које смо радо усвоили“. Између осталог, Новаковић ауторима јавља и напомиње: „Имам да вам напоменем да није свесрдно, што је којекуда излазило. Из вашег предговора видим да ви држите да су народне пословице које су у Летопису 1859. (које ли) и унапред изашле. А ту има свега пометено. Посао је тај радио пок. др Б. Натаневић и он је — како је исти сам казивао — стављао оне и из народних уста и из књига и преводио, што му се како свидело, јер је њему било не толико до фолклористике колико до поуке. Ваш посао је, међутим, фолклористички и треба да такав буде.“

³⁶ Вељко Радојевић и Милош Поповић, Српске народне пословице и разне изреке, књига I, приредио: Милош А. Поповић и Вељко Радојевић; штампа „Српска независност“ у Окланди 1907.

³⁷ „Српска независност“, Окланда, 1905. бр. 22, год. II, стр. 3.

На крају предговора ове књиге, коју су саставили у Херцег-Новоме Вељко Радојевић и његов пријатељ Милош С. Поповић, трговац и неко вријеме продавалац књига, Радојевић каже: „Пословице су већином из околине Херцегновске, а има их и из цијеле Боке, као и из Црне Горе.“ Ова књижица је издана само у 200 примјерака.³⁸

Вељко Радојевић је излао својом властитом накладом збирку народних пјесама у Фрезну (Калифорнија), 1912. године под насловом „Српске народне пјесме“ — из околине херцегновске и дубровачке. То је проширена збирка, већ објављених пјесама 1892. године у „Братству“, књ. V. У сепарату овога већег чланка налазе се пјесме јуначке: Бој Црногораца са Махмут-пашом, Смрт Смаил-аге Ченгића, Како је чинио онако је и прошао; II женске: Удаја и смрт сестре Љутице Богдана, Делија Иван и удовица, Жтва виле и дјевојке, Дјевојка вара мајку, Повољан одговор, Црногорац и Црногорка, Новак и три дјевојке, Да зна само, Несуђено вјенчање.³⁹

У предговору ове интересантне збирке писац каже: „Узимајући у обзир све оне многобројне и заиста оправдане похвале, што су се написале у прилог српских народних умотворина уопште, а пјесама напосе, с једне и оно хладно стварно заузимање надлежних фактора за исте с друге стране — колебао сам се: Хоћу ли, нећу ли своје, куд камо печатане, народне пјесме сабрати и издати их у посебној књижици. На посљетку се одлучих.“ Затим говори одакле је добио поједине пјесме, са којим објављеним пјесмама имају сличности и у којему се крају и како пјевају. Радојевић је у овом олабирању пјесама, као и њиховим варијантама, које варијанте су нарочито изражене у појединим дијеловима Боке био прави мајстор. (Примјер Перашке почашнице.) Говорећи о пјесми „Смрт Смаил-аге Ченгића“, наглашава да се у Вуковим збиркама налазе три варијанте ове пјесме, док сам Вук на једном мјесту напомиње да има још у својим списима четири пјесме које говоре о овоме догађају, које су у главном све налик на ону прву, а по садржају се мало разликују једна од друге. „Ја је овдје дакле увршћујем зато, што мислим да ово неће бити ни једна од поменутих четири Вукових, јер се много разликује од оних трију Вукових. Друга је — „Бој Црногораца с Махмут-пашом“ коју је нашао мој пријатељ Божо Радовић, учитељ, међу посмртним хартијама свога дједа Јокана Радовића. У рукопису гласи натпис: „Пјесма от боја, бившго 1796. љета Господња, међу Црногорцима и Брђанима

³⁸ Имали смо у рукама горњи примјерак (под бројем 36), посланица из заоставштине пок. Вељка Радојевића. На првој унутрашњој страни књиге писац је лијеним калиграфским словима написао посвету „Госп. Нику Поповићу за успомену — В. Радојевић“, Фрезно, Кал. 28112/08.

³⁹ Вељко Радојевић, Српске народне пјесме из околине Херцег-Новог, „Братство“, Београд, 1892./V, год. V, књ. 15, стр. 226—236 (сепарат).

и Махмутом, везиром от Арбаније, у Бјелопавлиће, више града Спужа, у село Мартишиће.“ Како наслов, тако и цијела пјесма писана је старим поквареним правописом што сам ја исправно по захтјеву новог правописа, задржавајући у пријелису вјерно терминологију оригинала, наслов сам пак сасвим измијенио. Као што нагласих, о истом догађају налази се пјесма и у Вука, па да ми се не би замјерило, што ову донијех овдје, треба да кажем да ме је у многоме руководио Вуково мишљење: да је пјесму — начинио црногорски владар Петар I (садањи св. Петар) — па да је послје ушла у народ и идући од уста до уста, колико се могла, догоњена према народним пјесмама. Имајући дакле, на уму ту Вукову примјесбу, а знајући да је Петар I био лични пријатељ Јокана Радовића, с којим се чешће и дописивао, доносим ту пјесму овдје, у потпуном увјерењу да је прави оригинал — судећи и по честим сликовима и по спомену датума и дана битке у њој, што у Вука нема (сликова врло мало).“

Даље писац у предговору каже: „Јуначке — скоро све — побљежио сам од Илије Тошића и Филипа Бронзића, женске пак — да не спомињем редом ко ми је коју казао доста је да споменем да сам их побљежио — од Љубе А. Видаковића, Соке Стијепчића, Савета М. Глеба, Стале Н. Кукавичића, Јоване Вучетића, Стевана Миловића и Вука Кујачића; поред тога добио сам неке у рукопису од свог кума Милоша А. Поповића, а неке од пријатеља Божа Радовића и Јована А. Перовића Дубровчанина (види о томе тачније у „Братству“ V, 1892, тршћанском „Славенском свету“ 1894.). Сватовске сам скоро све, побљежио о свадбама, кзо гост.

За све ове пјесме које су биле печатане по „Вили“ или гаје било, а под њима није стало од кога су убљежене, нека ми се не замијери, јер се ни сам не сјећам тога, само знам да сам споменуо све особе од којих су ове пјесме побљежене на чему им и овом приликом захваљујем.“

Писац закључује овај подужи предговор:

„Ја сам своју задаћу извршио како сам најбоље умно, а критика ме, знам, неће из љубави поштејети, кад на њу рел дође. Но, ја ћу се радовати, ако и у пола, како треба, узбудем успио у свом послу. Савршенство је само у божијој руци.“

У Херцег-Новоме, септембра 1894.

В. Радојевић.

На крају ове интересантне збирке писац јој додава и „Двије на завршетку“.

„Као што се види из Предговора, ова је књига била готова за штампу још 1894. год. затим је послана Српској Краљевској Академији у Београду, гдје је стајала неких 14 година, ако не више. Не имајући времена, у овој благословеној земљи злата и сваке несреће — да још једном књигу прегледам и напишем

јој нов предговор, нунтам је у свијет онакву каква се је затекла отрагу 18 година, милије ми је да и оваква угледа свијета него ли да пропадне у рукопису.

Нека ми се не замјери на оваквим и оволиким штампарским погријешкама, јер сам морао водити коректуру књиге када сам био презапослен трговачким пословима, од којих ми је зависно свагдашњи опстанак.

У Фрезну, Кал. јануара 1912.

Вељко Радојевић.⁴⁰

Осим уређивања листа Радојевић се бавио хуманитарним, просвјетним и друштвеним радом. Од самог почетка излажење „Српске независности“ залаже се за отварање прве српске школе у Сан Франциску. Пером, ријечју и дјелом марљиво ради да би школа напокон 1. априла 1905. године почела са радом. Главни оснивач ове школе била је Добротворна задруга Српкиња, која му је у недостатку учитеља понудила да води школу. Радојевић се примио овог тешког и одговорног посла, гаје је, поред свих својих послова, целјељом и празником нашој дјечи држао наставу из матерњег језика. Тако је Радојевић имао част да постане први српски учитељ у Америци у којој је тада живјело око 100.000 Срба.⁴¹

Одмах од самог почетка свог јавног дјеловања залагао се о именовању српско-православног епископа за Сједињене Државе, као и о оснивању црквено-школских општина.⁴²

Да би се рад наших културно-просвјетних друштава што боље и цијелосходније развијао, био је један од иницијатора и оснивача Српско-хрватског савеза у Сан Франциску и Окланду. Он је у свом листу пратио и подстицао рад свих друштава учлањених у овом Савезу.⁴³

Смрт Јосипа Јураја Штросмајера ожалио је у своме листу 1905. године па на крају каже: „Као велчки Славен, као апостол славенског братимства, био је почасни члан многих словенских културних организација у разним славенским земљама. Његовом смрћу хрватство је осјетило тежак ударац“. У бројевима 16 и 17 пише Радојевић на уводном мјесту свога листа врло запажен чланак: „Штросмајер и његова идеја“.⁴⁴

Доласком у Америку нашег познатог пјесника Проке Јовкића више познатог под псеудонимом „Нестор Жучни“, почиње

⁴⁰ Вељко Радојевић, Српске народне пјесме из околине Херцег-Новога, скупио и издао Вељко Радојевић — Фрезно, Кал. 1912. (види предговор и поговор).

⁴¹ „Српска независност“, Окланд, 1905. год. II, бр. 6, 7. и 8.

⁴² Исто, бр. 45 (уводник) и бр. 46.

⁴³ Исто, год. 1906./III, бр. 5, стр. 1.

⁴⁴ Исто, год. 1905./II, бр. 12, стр. 2, бр. 16. и 17.

сарадња Радојевића и Јовкића. Прока Јовкић се у „Српској независности“ појављује под псеудонимом „Слободановић“. Приликом великог митинга Јужних Славена у Чикагу написао је интересантну и изазовну пјесму „Вијек двадесети, вијек словенства“. У подлицима „Српске независности“ штампао је Јовкић петдесетак пјесама, међу којима својим садржајем и напредним идејама падају у очи пјесме: „Бајка о лаву“, „Устају они“ . . . „Идеалиста“ и „Зашто“ . . . итд.⁴⁵ Неко вријеме Прока Јовкић је био и уредник листа „Српска независност“ који је под његовим уредништвом и престао излазити. У задњем броју листа Прока Јовкић пише своју „Последњу ријеч“ пуну бола и жучи. У којој прекором говори о приликама и људима, друштвима и организацијама у тој далекој земљи.

Сам Радојевић о томе каже, да је морао напустити лист када се „повратио из Европе, гдје сам 1908. био отишао на кратко вријеме, оставивши на листу замјеником нашег младог и вриједног пјесника данас покојног Проку Јовкића, који је — просто му било — пропагирањем социјалистичких идеја добио доста непријатеља листу, изгубио многе огласе, задужио лист да више није могао излазити без нових жртава“.⁴⁶

Интересантно је напоменути што је Радојевић мислио о Проки Јовкићу, уводећи га у редакцију свога листа. У броју од 1. јануара 1908. на уволном мјесту листа каже:

„Седам година бити независним српским новинаром у Америци, у земљи банака и којекаквих савеза са органима на челу, па у томе хаосу изабрати и заступати боље од горега — значи седам година љуте патње и трпеливости свакојаких насиља, значи седам година лаганог разочаравања — за сваког таквог новинара, ако је само његов рад био истински намијењен срећи и напретку свога народа.

То постепено разочаравање говорило нам је више пута за ово седам година да бацимо перо у трње у Америци, па да се латимо озбиљнијега посла, од којег ће нам барем према принесеним жртвама бити и користи. Лудост или мудрост не допусти нам да до данас учинимо. И ми се сада највећма радујемо што стојимо још на бијези, омражени са свима неваљалцима у нашој јавности. То нам је највећа сатисфакција за све муке и невоље које смо подносили на нашем триовитом путу ка жељеној мети. Али ако смо се до данас одупирали нашим разочарању, небисмо то могли радити још за дуго — подлегли бисмо му, и

⁴⁵ Исто, год. 1906./III, бр. 23, стр. 1, год. 1907./IV, бр. 45, 46, 47, 48, 49, и 50; година 1908, бр. 3, 4, 5, 6, и 7.

⁴⁶ Исто, година 1908./IV, бр. 44, од 7 — XI.

⁴⁷ В. Радојевић, Прича о причи — слика из живота нашега народа у Америци — Гласникова штампарнија Сан Франциско, Калифорнија, 1924, стр. 13.

наш би лист заиста угинуо, да га није спасио опет један сретан акт његова уредника: узимајући господ. Слободановића у нашу редакцију, с рачуном да му предамо уредништво листа, ако паћемо у њему онога Слободановића у чију смо душу прозирали кроз његове пјесничке и књижевне радове. И ми се нијесмо у нади преварили. Он је сада ту, на путу да преузме сваког часа уредништво листа, и да ради сасвим независно — како се најбоље снабе.

Један вриједни наш новинар, који је, разочаран нашим приликама и неприликама недавно отпутовао у Европу, казао је на расстанку: „Ово је заиста један између најсретнијих дана у моме животу.“ Тако ће с цуним правом казати и уредник нашега листа оног дана кад се понуче у приватни живот у Америци. А тај час близу је.“⁴⁸ Одмах последије одступања из уредништва листа Радојевић иде у посјету „старом крају“ да види своје на лому и многобројне пријатеље. Но, ни овај долазак није могао проћи без инцидента. Аустријска жаңлармерија га је одмах ухапсила чим је ступио на херцеговско пристаниште. О томе лист „Бока“ који је 1908. године излазио у Котору, доноси у броју од 16. априла међу домаћим вијестима и вијест из Херцег-Новога „Из Америке у затвор“. „Ових дана повратио се из Америке из Окланда господ. Вељко Радојевић, уредник листа „Српска независност“ дошао је у походе својти и пријатељима. Чим је стигао у Ерцегови био је ухапшен од жандара и доведен у Которске тамнице. Чујемо говорити, да је г. Радојевић хапшен ради једне приповијетке. Пошто је ствар субјудице, нећемо и не смијемо даље, већ само оволико доносимо ради хронике.“

Ово је хапшење усмиједило као резултат оне пресуде Окружног суда у Котору из 1893. године, пошто је Радојевић открио своје ауторство другим издањем приповијетке „Тешко томе, кога куну“ 1905. године у Сан Франциску. Не треба ни напомињати да је ово хапшење и поступак аустријских власти изазвало револт и страховито негодовање у Херцег-Новоме и Котору. На интервенцију ондашњих водећих политичких људи у Боки, као што су били др Сараделић, др Б. Вукотић, др Ф. Лазаревић, Мирко Компеновић, Јефто Гојковић итд. власт је анулирала казну као застарјелу, па је Радојевић пуштен кући последије пет-шест дана. Лист „Бока“ у бр. 14 од 23. априла доноси вијест — „На слободу — господин Вељко Радојевић уредник листа „Српска независност“ која излази у Окланду (Америка) пуштен је на слободу“.⁴⁹

⁴⁸ „Српска независност“, Окланд, 1908./V, бр. 1, страна 1.

⁴⁹ „Бока“, Котор, 1908, год. I, бр. 13, од 16. априла, стр. 4, бр. 14, од 23. априла, стр. 4. Детаље о овоме хапшењу причао нам је пок. Нико И. Доклестић, који нам је поклонио и два Радојевићева писма.

По повратку из Херцег-Новога Вељко прекида са издавањем листа у којему је бранио интересе наших исељеника, неустрашиво се борио за равноправне односе наших исељеника са свим другим народима. Лист је редовно освјежавао вијестима „Из старог краја“. Писао је запажене чланке о нашим књижевницима Ј. Веселиновићу, Боровићу, Адамову, Глашићу, Војновићу, Фабрису, Шантићу, Матавуљу итд. Није ни заборавио наше писце који су писали у Америци као: Нико Мусић — Херцеговац, Лазар Симов Ђурић из Игала и др. Његов лист из 1906. године у бр. 15 доноси чланак Николе Тесле из Њујорка од марта 1906. године са насловом „Само мало стрљасна“. У овом чланку велики Тесла говори о снази водопада на Нијагари и грађњи будуће централе и великим својим изумима.⁵⁰

Пишући о пјесмама Лазара С. Ђурића, сакупљеним у збирци „Под земљом у Америци“, која је издана у Сан Франциску 1907. године у књижари Душана Поповића и друга, наглашава: „Примили смо горњу књижицу на приказ. У њој је једна најпопуларнија пјесма госп. Лазара С. Ђурића у метру наших народних пјесама, десстерца, у којој се описују невоље радника у рудокопима, према он има много бољих пјесама од ове и по предмету и по опису. Њена се популарност може протумачити једино тиме, што је у њој описана заједничка невоља три четвртине напет радничког staleжа — заједничка невоља наших радника у земљиној утроби.

Имајући то на уму, поменути књижарз добила је од госп. Ђурића дозволу да књижицу поново штампа и да тиме задовољи жељу свакога радника.

Издање је доста укусно и са значајним предговором издавача. Ми га топло препоручавамо нашим радницима“.⁵¹

О Никy Мусићу, који је за подлистак Радојевићевог листа превео Бајроновог „Корсара“ и који је у његовом листу објавио још низ пјесама, каже: „Мусић је био један од наших бољих писаца у Америци и знао је да одабере себи листове у којима је писао а да своје перо не понизи.“

Током читавог издавања свога листа скоро да и није било броја, који није доносио његове запажене прилоге о језику. Радојевић је у рубрици „О српском језику“ опомињао, исправљао, подучавао и покатакд извргавао подсмјеху оне који пијесу послушали опомену. Зачућана нас ополико и онакво његово знање, као самоука из морфологије, синтаксе и фонетике. Лист „Српска независност“ доносила је у своме подлисту врло запажене приповијетке Светозара Боровића, Алексе Шантића, Дионисија Миковића, Ђурића, Мусића, Јовкића итд. Интересантна му је рубрика била „Из српског и Словенског свијета“. Радојевић је у

⁵⁰ Као под бројем 48, година 1906./III, број 15, од 18. маја.

⁵¹ Као под бројем 48, година 1907./IV, бр. 32, страна 7.

овој рубрици тачно, без претјеривања истинито регистровао све догађаје настале у појединој од словенских земаља.

Послије напуштања листа бави се трговином. „Но, иако трговац, ипак сам се бавио пером. Као код и у старом крају бавио сам се и у Америци писањем за јавност у колико су ми то посла допуштали, а гдјегод и више од тога и на штету моје трговине, с том разликом, што сам у старом крају сликао и шибао аустријске власти и њихове органе, који су народу стајали ногом за врат, док у Америци сликао сам и шибао наше „велике људе“, „родољубе“, „пјеснике“ и „уреднике листова“ који су јахали на врат нашем безазленом народу.“⁵²

За вријеме првог свјетског рата Радојевић је својим чланцима и живом ријечју пропагирао и заступао идеју о нашем ослобођењу и уједињењу. Један од његових синова јавио се одмах послје објаве рата Црној Гори у добровољце, па је трагично завршио свој млади живот у катастрофи брода пол Медовом 1915. године. Други његов син одлази у добровољце америчке војске и при крају рата 5. X 1918. године гине у Њемачкој. При повратку из Европе умрла му је жена 1922. године. Остаје сам са сином Марком и малољетном кћерком Аном, коју је одгојила Вељкова сестра у чијој се породици говорило само енглески, док му син Марко, „прилично говори српски“, а Ана зна само неколико ријечи, док Маркови синчићи захваљујући њиховој мајци, „чији родитељи потичу из Паштровића“, говоре добро наш језик.⁵⁴

Ето, тако изгледа стање наших иселеника у другој и трећој деценији иако је Радојевић писао: „Кад једном народ изгуби свој језик, ту своју најглавнију особину по којој се разликује од осталих народа, која га једино истиче као народ међу народима — он је пошао трагом старих Грка и Римљана: престао је да живи као народ. Његово се име може наћи само у историји. Хоће ли та судбина задесити амерички српски народ? Не дајмо!“ Затим наглашава да су странци учили наш језик, ради самих наших народних пјесама, које су као Илијада и Одисеја преводиле на језике културних народа. Позива омладину да учи и његује свој језик, да проучава своју историју, да потражи „лепоту и мудрост у народном фолклору“.⁵⁵

Године 1933, посјетио је свој родни крај па је том приликом видио све своје старе пријатеље и посјетио многе наше култур-

⁵² Као под бројем 48, година 1908./V, бр. 51, страна 2.

⁵³ Као под бр. 47 (неколико биљескака из мог живота и рада), стр. 13—14.

⁵⁴ Из писма Вељка Радојевића упућеног Нику И. Доклестибу, које нам је своједобно поклонено пок. Доклестиб. Писма се налазе код писца ових редова.

⁵⁵ Вељко Радојевић, Сабрани књижевни радови, издање шшчево, Сан Франциско, Кал. 1949, стр. 3. и 4.

не центре. Том пригодом се жалио свом пријатељу Нику Доклестићу да му је пропао велики дио необјављених рукописа народних пјесама, приповијелака и загонетки, као и добар дио преписке са разним нашим књижевницима.⁵⁶ Као потврду овога ми смо у доста добро сачуваној библиотеци Вељка Радојевића у његовом дому на Челма нашли „Пјесме“ Алексе Шантића, издање Пакер и Кишић — Мостар, 1908. са пјесниковом посветом: „Драгом Вељку — Алекса — Мостар 21. априла 1911.“ На другој једној књизи пише: „Томо К. Поповић — Владика Геросим Петровић — Сарајево 1897. Своме драгом пријатељу госп. Вељку Радојевићу, Писац“.

„Књигу „Састанак“ (један догађај из историје Алексинаца) — Алексинац, 1900. поклатио ми је са посветом: Пријатељу г. Вељку Радојевићу као знак искреног пријатељства — Тих. Р. Борђевић проф. 19. I 1900, Алексинац.“⁵⁷

Радојевић је 1943. године у Америци прославио 75 година живота и 55 година књижевног и новинарског рада о чему је на уобичајен начин писала тамошња наша штампа.

Године 1949. покушао је да почне са издавањем својих „Књижевних радова“ па каже: „Ово је први пут — дао Бог да не буде потоњи — у историји америчких Срба да један њихов књижевник покушава да изда у посебним издањима своје 60-годишње књижевне радове, штампане у разним књижевним и политичким листовима, часописима и календарима овамо и у Европи.“ Затим нас обавјештава што ће наставити „чланцима из науке, поуке, и метавизике. Затим ће доћи на ред: писма књижевника, животописи, цртице из живота наших књижевника, оцјене и прикази књига, силуете, афоризми, биографије, фолклор и све остало што буде спадало у белетристику и храну мозгу“.

Другу књижицу ових „Сабраних књижевних радова“ посветио је „Племенитом духу моје добре мајке, у народу прозване — сиромашне мајке — посвећује ово дијело — Благодарни син“. Ако из ових књижица изузмемо пјесме „Ускок Милован“, штампаном у „Великој Србији“ Каћанскога 1892. и „Погинулим борцима на Грахову 1858.“, штампану у „Гласу Црногорца“ 1890. године, видјемо да то није онај Радојевић из пребашњих времена — пун полета, мајстор језика и стила, а, надам се, надахнути познавалац наше народне поезије. Садржај ових књижица,

⁵⁶ Саопштио нам је Нико И. Доклестић из Херцег-Новога.

⁵⁷ Много података дао нам је Вељко Радојевић, студ. мед., унук покојног Вељка. Он нам је љубазно ставио на расположење врло ријетку библиотеку свога дједа и дозволио да данима вршимо исписе у његовом гостољубивом дому, Срдачно му хвала.

изузевши горње двије пјесме, је неинтересантан, несавремен и „метафизички“.⁵⁸

Приликом прославе 85-годишњице пишчева живота и 60 година новинарског и књижевног рада једна исељничка новина написала је о њему слиједеће: „Књижевни рад г. Радојевића је врло обиман. Он је почео да се бави пером 1888. године. Без земље да је већ одавно заборавио на своје прве радове. Он је један од првих Срба аутора и уредника у овој земљи. Сигурно је један од ријетких Срба у страном свијету, без предходне високе школске спреме, који је икад писао тако чистим српским језиком као што је то језик г. Радојевића. Он је и данас у језику прави чистунац, што је реткост код наших људи који су кроз неколико дугих деценија одсечени од свога живог народног стабла.“ Даље наводи да Радојевић и даље сарађује у многим листовима. „Увијек са јаком вољом и свежим духом, богатим памћењем и солидним знањем.“ Наглашава да у овој богатој земљи, није дошао до личног богатства, као и многи „људи од пера“.⁵⁹

Умро је у Сан Франциску 23. маја 1959. године у 91. години живота. Сахрањен је на Српском гробљу код Сан Франциска.⁶⁰

Сабирајући библиографске податке овога вриједног прегаоца на нашој књизи, видимо да је он објавио у публицистици која је излазила у доба Аустрије на територији наших земаља око сто и двадесет ауторских јединица. Његов књижевни, фолклористички и научни рад заслужује признање и похвалу, поготово кад се зна да је то рад једног самоука.

⁵⁸ Вељко Радојевић, Сабрани књижевни радови, књига I и књига II, издање пишчево, Сан Франциско, 1949. године.

⁵⁹ Као под 56.

⁶⁰ Ове податке нам је послао наш угласни исељеник Никола Радовић из Кармела (Калифорнија). Радовић нам је послао и неколико докумената из живота и рада Вељка Радојевића, на чему му срдечно захваљујемо.

Summary

VELJKO RADOJEVIĆ A WRITER AND FOLKLORIST

Maksim ZLOKOVIĆ

This known journalist, writer and folklorist of ours was born at Čela near Herceg-Novi. He attended elementary school and the junior grades of secondary school in Herceg-Novi. He had to leave school and go into trade because the financial situation his family got in after his father's death.

Besides the business, which he was obliged to run in order to support his family, he dedicated much of his time to books. The same as many other among our authors he began his writing career very young writing poetry. He attracted attention by publishing a folk poem in the «Glas Crnogorca» in 1888. Since then to his death in 1959 he collected and studied our folklore.

In the course of his 60 year long work he wrote poems, stories, travel journals, polemics, folklore studies, book reviews etc.

The first poetic attempts of Radojević are both under the influence of the lyric and epic poetry. He was successful in estimation and evaluation of our folk poems, stories and proverbs.

He also dealt with the language problems. This activity was of special importance during his stay in the U.S.A. where his work ranged from teaching our illiterate immigrants to read and write, to polemics and debates about our language.

He was a contributor or the member of the editorial staff of the majority of the leading literary magazines in the late years of the 19th century.

His stories are worth mentioning. The longer stories such as «Kako je Travička uklela Marka Malandrića» and «Teško tome koga kumu» excited the public opinion of Boka at the time. The plot was taken from the past of Boka, that is the second rising in 1881. Though the stories were published at Cetinje in 1893 with the pen-name Milan Pravdinović, Radojević was suspected to be the author.

Because of the different suspicions of the Austrian police he had to leave his native country for America. He was both a journalist and a tradesman there. From 1900 to 1903 he was the editor of the paper the «Sloboda» published in San Francisco. In 1904 he started his own independent paper named «Srpska nezavisnost». The paper with the device «Brat je mio koje vjere bio» (I love my brother whatever his creed is) supported and spread the idea of unity and friendship among our immigrants of different religions. The paper also struggled for the rights and the good name of our immigrants in the remote country. It pleaded our schools, books and language and almost every copy presented some interesting language item or contribution about our literature and history.

Throughout his life in the States he kept in touch with our authors such as: Šantić, Čorović, Dučić, Đorđević, Šol, Matavulj, Popović, Tomanović etc.

He died in Oakland in 1959 at the age of 91.